

HOẠT ĐỘNG SỬ DỤNG CHỨNG CỨ CỦA CƠ QUAN ĐIỀU TRA PHỤC VỤ YÊU CẦU TRANH TỤNG TRONG XÉT XỬ VỤ ÁN HÌNH SỰ

NGUYỄN THỊ HUYỀN TRANG*

Bài báo trình bày về một số vấn đề lý luận và thực tiễn về hoạt động sử dụng chứng cứ của Cơ quan điều tra phục vụ yêu cầu tranh tụng trong xét xử vụ án hình sự. Qua đó đề xuất một số nội dung nhằm nâng cao hiệu quả hoạt động này theo tinh thần cải cách tư pháp mà Đảng và Nhà nước ta đặt ra.

Từ khóa: Sử dụng chứng cứ, tranh tụng, xét xử, vụ án hình sự.

Ngày nhận bài: 12/6/2022; Biên tập xong: 18/6/2022; Duyệt đăng: 26/6/2022

The article presents a number of theoretical and practical issues about the use of evidence of the Investigative Agency to litigate in the trial of criminal cases. Thereby, it proposes a number of contents to improve the efficiency of this activity in the spirit of judicial reform of our Party and State.

Keywords: Using evidence, litigation, adjudication, criminal cases.

1. Tranh tụng trong xét xử vụ án hình sự và những vấn đề đặt ra đối với quá trình sử dụng chứng cứ của Cơ quan điều tra

Tranh tụng là hoạt động có mặt trong nhiều lĩnh vực tố tụng (hình sự, dân sự, kinh tế, hành chính...). Nội dung bài viết chỉ bàn về tranh tụng trong lĩnh vực tố tụng hình sự (TTHS). Trong đó, ở lĩnh vực TTHS, Nhà nước tiến hành tố tụng để giải quyết mối quan hệ pháp lý giữa một bên là các cơ quan tiến hành tố tụng được Nhà nước trao quyền điều tra, truy tố, xét xử tội phạm, với một bên là người bị buộc tội. Để đảm bảo quyền con người, quyền bình đẳng trong việc đưa ra các chứng cứ chứng minh trước pháp luật, những nền tư pháp tiến bộ luôn quan tâm đến vấn đề tranh tụng trong TTHS trong suốt quá trình giải quyết vụ án. Vấn đề tranh tụng trong TTHS được thể hiện đầy đủ, toàn diện tại phiên tòa xét xử vụ án. Ở nước ta, trong tiến trình cải cách tư pháp, tranh tụng đang là một vấn đề được đề cập và nhấn mạnh. Nghị quyết số 49/NQ-TW

ngày 02/6/2005 của Bộ Chính trị “Về chiến lược cải cách tư pháp đến năm 2020” nhấn mạnh việc “Nâng cao chất lượng tranh tụng tại tất cả các phiên tòa xét xử, coi đây là khâu đột phá của hoạt động tư pháp”. Tại phiên tòa xét xử vụ án hình sự, Thẩm phán Chủ tọa phiên tòa giữ vai trò trọng tài công minh, người đứng ra tổ chức điều hành để bên buộc tội và bên bào chữa được bình đẳng, công khai trong việc đưa ra các lý lẽ, chứng cứ, đồ vật, tài liệu... để tranh luận, phân tích, đánh giá về những vấn đề có liên quan đến việc làm rõ vụ án và giải quyết vụ án theo quy định của pháp luật. Theo quan điểm của tác giả: *Tranh tụng trong xét xử vụ án hình sự là việc bên buộc tội và bên bào chữa về vụ án sử dụng những chứng cứ đã thu thập được để tranh luận bình đẳng, công khai, dân chủ trong phiên tòa nhằm xác định sự thật khách quan của vụ án.* Mục đích chính của hoạt động này giúp cho phán quyết của Tòa án, nhân danh Nhà nước không chỉ thuần túy là

** Thiếu tá, Thạc sĩ, Nghiên cứu sinh, Khoa Luật, Học viện An ninh nhân dân*

những kết luận trong cáo trạng, trong hồ sơ vụ án, mà nó phải được thực hiện trên cơ sở làm rõ sự thật khách quan của vụ án, thông qua tranh tụng công khai, dân chủ tại phiên tòa giữa bên buộc tội và bên bào chữa. Để đảm bảo tranh tụng trong xét xử vụ án hình sự đạt được mục đích đề ra, đòi hỏi các bên tranh tụng phải có quá trình chuẩn bị về chứng cứ sử dụng trong tranh tụng diễn ra tại phiên tòa. Hoạt động này phải được bắt đầu ngay từ khi Cơ quan điều tra (CQĐT) tiến hành các hành vi tố tụng đầu tiên theo quy định của pháp luật khi vụ án mới được phát hiện. Trong quá trình khởi tố, điều tra, truy tố, xét xử, Điều tra viên, Kiểm sát viên, người khác có thẩm quyền tiến hành tố tụng, người bị buộc tội, người bào chữa và người tham gia tố tụng khác đều có quyền bình đẳng trong việc đưa ra chứng cứ, đánh giá chứng cứ, đưa ra yêu cầu để làm rõ sự thật khách quan của vụ án. Tranh tụng tạo điều kiện tối đa cho các bên tham gia tố tụng sử dụng các phương pháp để bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp cho mình.

Như vậy, theo quan điểm của tác giả, kết quả tranh tụng buộc tội đối với bị cáo tại phiên tòa của Kiểm sát viên giữ quyền công tố phụ thuộc rất nhiều vào kết quả thu thập, kiểm tra, đánh giá, sử dụng chứng cứ trong điều tra vụ án của CQĐT. Trong đó, việc sử dụng chứng cứ của CQĐT trong việc ra các quyết định tố tụng và kết luận về vụ án là nền tảng để Kiểm sát viên có cơ sở buộc tội, luận tội bị cáo, bảo vệ quan điểm theo cáo trạng tại phiên tòa; bảo đảm việc tranh tụng trong xét xử được diễn ra nhanh chóng, công khai, dân chủ. Tuy không trực tiếp tham gia tranh tụng tại phiên tòa, song toàn bộ hệ thống chứng cứ được sử dụng trong quá trình điều tra vụ án của CQĐT là những căn cứ pháp lý quan trọng để cơ

quan thực hành quyền công tố quyết định việc truy tố bị can, hoàn thành cáo trạng và sử dụng để tranh tụng buộc tội bị cáo tại phiên tòa. Hoạt động sử dụng chứng cứ của CQĐT phục vụ yêu cầu tranh tụng trong xét xử vụ án hình sự theo tác giả có thể hiểu là *việc CQĐT trên cơ sở các quy định của Bộ luật Tố tụng hình sự phối hợp với các biện pháp nghiệp vụ điều tra để xác định thời điểm, cách thức, nội dung dùng chứng cứ chứng minh, làm rõ sự thật vụ án theo chức năng nhiệm vụ được giao làm nền tảng cho cơ quan thực hành quyền công tố bảo vệ nội dung cáo trạng tại phiên tòa xét xử vụ án hình sự*. Để phục vụ tốt yêu cầu tranh tụng trong xét xử vụ án hình sự, CQĐT luôn đảm bảo chứng cứ sử dụng làm căn cứ pháp lý để ra quyết định tố tụng trong quá trình điều tra, làm rõ vụ án và chứng cứ sử dụng để kết luận về vụ án phải có đầy đủ 3 thuộc tính: Khách quan, liên quan và hợp pháp. Các chứng cứ trước khi sử dụng đều được CQĐT kiểm tra, so sánh, đối chiếu, đánh giá bằng nhiều biện pháp khác nhau, đảm bảo tính khách quan, chính xác của từng chứng cứ, giá trị chứng minh nhiều lần của chứng cứ trong điều tra làm rõ vụ án, cũng như khi tranh tụng xét xử vụ án, bảo vệ nội dung luận tội trong cáo trạng tại phiên tòa. Mặt khác, mọi hoạt động sử dụng chứng cứ của CQĐT trong quá trình điều tra vụ án được tiến hành trên cơ sở tôn trọng và bảo đảm quyền con người của người bị buộc tội.

2. Một số khó khăn, vướng mắc và đề xuất nhằm nâng cao hiệu quả sử dụng chứng cứ của Cơ quan điều tra phục vụ yêu cầu tranh tụng trong xét xử vụ án hình sự

Theo kết quả khảo sát thực tiễn cho thấy, việc sử dụng chứng cứ của CQĐT trong quá trình điều tra được triển khai khẩn trương, nghiêm túc, có hiệu quả ngay từ khi tiếp nhận nguồn tin về tội phạm

để ra các quyết định tố tụng hình sự, các quyết định chiến thuật điều tra. Kết quả sử dụng chứng cứ trong quá trình điều tra của CQĐT là nguồn tài liệu quan trọng, làm nền tảng để Viện kiểm sát làm bản cáo trạng, xây dựng kế hoạch sử dụng chứng cứ buộc tội trong quá trình tranh tụng tại phiên tòa xét xử vụ án hình sự.

Tuy nhiên, bên cạnh những kết quả đạt được, quá trình sử dụng chứng cứ của CQĐT còn bộc lộ một số hạn chế chưa phục vụ có hiệu quả yêu cầu tranh tụng của cơ quan thực hành quyền công tố trong phiên tòa xét xử như: Việc sử dụng chứng cứ trong quá trình điều tra chưa đảm bảo việc bảo quản chứng cứ để quán triệt theo nguyên tắc chứng cứ có thể sử dụng nhiều lần, ở nhiều giai đoạn tố tụng khác nhau; việc sử dụng chứng cứ trong một số trường hợp chưa thật sự tôn trọng và đảm bảo thực hiện đầy đủ quyền con người của người bị buộc tội. Đặc biệt đối với chứng cứ xác định từ nguồn vật chứng, trong một số trường hợp CQĐT do không làm tốt khâu bảo quản, làm mất đi giá trị chứng minh hoặc giảm giá trị chứng minh của chứng cứ sau khi sử dụng trong quá trình điều tra, dẫn đến khi tranh tụng tại phiên tòa hình sự, chứng cứ sử dụng để buộc tội bị “vô hiệu hóa” hoặc “non” gây nhiều bất lợi, khó khăn cho Viện kiểm sát trong quá trình luận tội tại phiên tòa xét xử. Chứng cứ từ nguồn vật chứng luôn có ý nghĩa đặc biệt quan trọng trong việc chứng minh làm rõ vụ án hình sự. Thực tế cho thấy, một số trường hợp, CQĐT thực hiện việc bảo quản chứng cứ sau khi sử dụng để điều tra chỉ được thực hiện với ý nghĩa bảo vệ tài sản vật chất mà không chú trọng đến bảo vệ các dấu vết, thông tin từ vật chứng. Nhiều vật chứng phải được niêm phong để giám định theo quy định pháp luật cũng chưa được thực hiện nghiêm túc. Đặc biệt, các vật chứng là

các phương tiện điện tử chứa các dữ liệu điện tử việc bảo quản chứng cứ sau khi khai thác, sử dụng là vô cùng khó khăn. Do vậy, việc xác định sự thật vụ án, bảo đảm yêu cầu tranh tụng chứng minh làm rõ tội phạm và người phạm tội của chứng cứ phản ánh từ nguồn vật chứng tại phiên tòa trong các trường hợp nói trên là rất hạn chế.

Nhằm nâng cao hiệu quả sử dụng chứng cứ của CQĐT phục vụ yêu cầu tranh tụng trong xét xử vụ án hình sự, cần chú trọng một số vấn đề sau:

Một là, nâng cao nhận thức, đổi mới nội dung, phương pháp đào tạo, nâng cao đạo đức nghề nghiệp, kỹ năng nghề và năng lực chuyên môn của Điều tra viên trong sử dụng chứng cứ điều tra vụ án. Thường xuyên mở các lớp tập huấn, bồi dưỡng nghiệp vụ, kỹ năng nghề nghiệp cho các Điều tra viên trong việc thu thập, kiểm tra, đánh giá và sử dụng chứng cứ. Trong đó, chú ý đến việc hướng dẫn kỹ năng về lựa chọn chứng cứ sử dụng, xác định cách thức, thời điểm, nội dung sử dụng chứng cứ cho phù hợp với yêu cầu điều tra, đảm bảo phục vụ tốt hoạt động tranh tụng trong giai đoạn xét xử của cơ quan công tố.

Hai là, CQĐT trước khi sử dụng chứng cứ cần chú trọng việc đánh giá chứng cứ phải đảm bảo tính logic, biện chứng trong quá trình đánh giá chứng cứ chứng minh làm rõ vụ án. Việc nghiên cứu, phân tích, kiểm tra, so sánh giữa tài liệu, đồ vật, thông tin, dấu vết dùng làm chứng cứ với các yêu cầu chứng minh làm rõ vụ án phải đảm bảo tính logic biện chứng về mặt thời gian, không gian, nội dung, diễn biến sự việc, mối quan hệ nhân quả... để nhận thức đúng bản chất vụ án, từ đó đưa ra các quyết định TTHS và kết luận về vụ án khách quan, đúng đắn.

Ba là, CQĐT phải luôn quán triệt

nguyên tắc đảm bảo chứng cứ có giá trị sử dụng nhiều lần. Trong quá trình sử dụng chứng cứ, Điều tra viên phải có ý thức bảo quản, giữ gìn tính nguyên vẹn của chứng cứ, không làm giảm giá trị chứng minh của chứng cứ để phục vụ cho việc tranh tụng tại phiên tòa xét xử vụ án hình sự. Việc sử dụng những chứng cứ được xác định ở các nguồn luật định phải chấp hành nghiêm chỉnh theo những quy định của pháp luật tố tụng. Đối với chứng cứ được xác định từ nguồn vật chứng, CQĐT phải đảm bảo việc bảo quản, không làm mất mát, hư hỏng, thất lạc chứng cứ, bảo quản, giữ gìn nguyên vẹn giá trị chứng minh, đảm bảo vật chứng có giá trị chứng minh được sử dụng nhiều lần cho đến khi kết thúc vụ án chuyển sang các giai đoạn tố tụng tiếp theo. Khi sử dụng chứng cứ là thông tin phản ánh trong dữ liệu điện tử CQĐT phải chú ý đến việc bảo quản giá trị chứng minh của chứng cứ trên không gian mạng. Trong một số trường hợp, CQĐT phải trả tiền để bảo quản thông tin từ các dữ liệu điện tử nếu máy chủ ở nước ngoài.

Bốn là, CQĐT cần chú trọng khai thác, sử dụng kết quả phân tích, đánh giá dấu vết hình sự trong tổ chức tiến hành các biện pháp điều tra theo quy định của pháp luật như: Lấy lời khai, hỏi cung bị can, thực nghiệm điều tra... Để làm được điều này đòi hỏi CQĐT phải nâng cao chất lượng khám nghiệm hiện trường nhằm kịp thời phát hiện, nghiên cứu, phân tích đánh giá dấu vết hình sự của vụ án, góp phần quan trọng giúp CQĐT chủ động trong việc tiến hành các biện pháp điều tra theo trình tự TTHS để thu thập, kiểm tra, đánh giá và sử dụng chứng cứ trong quá trình điều tra.

Năm là, cần phát huy vai trò thực hành quyền công tố và kiểm sát điều tra của Viện kiểm sát đối với hoạt động sử dụng chứng cứ của CQĐT trong quá trình

điều tra, làm rõ vụ án. Viện kiểm sát cần tăng cường kiểm sát các hoạt động điều tra của CQĐT làm cơ sở để nâng cao chất lượng thực hành quyền công tố trong giai đoạn điều tra. Căn cứ vào đặc điểm từng loại án và tính chất nghiêm trọng của từng vụ án, Viện kiểm sát chủ động lựa chọn, phân công Kiểm sát viên bám sát vụ án ngay từ các hoạt động tố tụng đầu tiên của giai đoạn điều tra, cho đến khi trực tiếp sử dụng chứng cứ thực hành quyền công tố tranh tụng bảo vệ cáo trạng tại phiên tòa. Trên cơ sở đó, Viện kiểm sát kịp thời phát hiện những sai phạm hoặc thiếu sót của CQĐT trong quá trình sử dụng chứng cứ để khắc phục, thu thập thêm chứng cứ đảm bảo có giá trị chứng minh cao sử dụng đưa ra tranh tụng tại phiên tòa xét xử vụ án hình sự.

Nâng cao hiệu quả sử dụng chứng cứ của CQĐT phục vụ yêu cầu tranh tụng trong xét xử vụ án hình sự là vấn đề quan trọng mang tính đột phá trong chương trình cải cách tư pháp hiện nay ở Việt Nam. Vấn đề này cần được quan tâm và nghiên cứu trên nhiều phương diện và trong đặc thù của từng loại án đảm bảo quá trình sử dụng chứng cứ đem lại hiệu quả cao trong tất cả các giai đoạn TTHS./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đỗ Văn Dương (2006), *Chứng cứ và chứng minh trong vụ án hình sự*, Nxb. Chính trị Quốc gia sự thật;
2. Trần Nguyên Quân (2012), *Sử dụng chứng cứ hỏi cung bị can trong điều tra vụ án hình sự ở Việt Nam*, Sách chuyên khảo, Nxb. Công an nhân dân;
3. Đỗ Đình Hòa (2013), *Thu thập, đánh giá, sử dụng chứng cứ của cơ quan Cảnh sát điều tra phục vụ yêu cầu tranh tụng trong xét xử vụ án hình sự*, Sách chuyên khảo, Nxb. Công an nhân dân;
4. Nguyễn Thị Huyền Trang (2019), *Lý luận về sử dụng chứng cứ trong tố tụng hình sự - Thực trạng và phương hướng hoàn thiện*; Đề tài khoa học cấp cơ sở, Học viện An ninh nhân dân.